

**TAFAKKUR HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA VA UNING KICHIK
MAKTAB YOSHIDAGI AHAMIYATLI JIHATLARI**

Rajabova Zamira Ravshanbekovna

Urganch Davlat Unversiteti Pedagogika fakulteti

Pedagogika va psixologiya ta'lim yo'nalishi

212- guruh talabasi

Annotatsiya: Maqolada tafakkurning umumiy tushunchasi va kichik maktab yoshida tafakkur qanday ahamiyat kasb etishi haqida so'z boradi. Kichik maktab yoshidagilarning xotirasining tafakkur bilan bog'liqligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: tafakkur, ijtimoiy va psixologik omillar, analiz-sintez, xotira, tafakkurning kichik maktab yoshiga xos hususiyatlari.

Аннотация: В статье говорится об общем понятии мышления и значении мышления в младшем школьном возрасте. Выделена связь памяти детей младшего школьного возраста с мышлением.

Ключевые слова: мышление, социально-психологические факторы, анализ-синтез, память, особенности мышления, характерные для младшего школьного возраста.

Abstract: The article talks about the general concept of thinking and the importance of thinking at a young school age. The connection between the memory of children of primary school age and thinking is highlighted.

Key words: thinking, social and psychological factors, analysis-synthesis, memory, features of thinking specific to junior school age.

Ong va tafakkur tushunchalari go'yo yonma-yon tushunchadek, ular bir-birisiz mavjud emasdek. Tafakkurning rivojlanishiga juda ko'pchilik omillar ta'sir ko'rastadi. Inson dunyoga kelibdiki, unda bilish va tushunchalar hosil qilish ko'nikmalariga ehtiyoj sezadi.

Tafakkur deb narsa va hodisalar o'rtasidagieng muhim bog'lanishlar va munosabatlarning ongimizda aks ettirilishiga aytiladi.

T. I. Ivanovning darsligida: "Tafakkur insonnig shunday aqliy faoliyatidirki, bu faoliyat voqeylikni eng aniq, to'liq, chuqur va umumlashtirib aks ettirishga (bilishga), insonni tag'in ham oqilona amaliy faoliyat bilan shug'ullanishiga imkon beradi", -deb ta'riflanadi.

P. P. Blonskiy kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tafakkurining o'sishiga xotiraning taraqqiyotini, tafakkurning ta'sir etishini genetic metod yordamida aniqlab beradi. A. A. Lyublinskaya boshlang'ich sinf o'quvchilarning tafakkuri to'g'risidagi ma'lumotlarida ularda mazkur jarayonning rivoji ko'p jihatdan

analitik-sintetik faoliyatga bog'liq ekanligi ko'rsatib o'tiladi.

Bolalarda tafakkur rivojlanib borish mobaynida ularda turli xil savollar vujudga keladi. Bu yosh, ya'ni kichik maktab yoshidagi bolalarning savoliga qarshiliklarsiz javob qaytarish lozim.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning axloqiy onglari I va IV sinfdagi o'qish mobaynida muhim o'zgarishlarga uchraydi va axloqiy sifatlar, bilim va tasavvurlar sezilarli darajada boyiydi.

Ijtimoiy va psixologik omillar kichik maktab yoshidagi bolalarni ham chetlab o'tmaydi. Ijtimoiy muhitda qancha bilimga chanqoq bolalar ko'p bo'lsa, shuncha tafakkur rivojlanadi. Muloqotda axborot alamshiladi va analz-sintez qilinganda bu tafakkurga yaxshi ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarda ixtiyoriy idrok va kuzata olish qobiliyati o'sadi. O'quvchilarda kuzata bilish qobiliyati ularning tafakkuri, irodasi, qiziqishi, havaslari bilan birgalikda o'sib boradi.

Bu yoshdagi bolalarning xotirasining qanchalik kuchliligi uning tafakkuriga bevosita bog'liq. Tafakkuri, tasavvur qancha kuchli bo'lsa, turli obrazlar bog'liqlik asosida esda saqlanadi.

Hozirgi globallashuv jarayonlari va fan-texnika sohasidagi ilg'or tadqiqotlar ijtimoiy soha vakillarining zimmasiga shaxsning jamiyat talablari bilan uyg'un rivojlanishi va faol bilish motivatsiyasini qaror toptirish bilan bog'liq zaruriy vazifalarni yuklaydi. Bunday hollarda jamiyat ijtimoiy rivojining ilmiy asoslangan istiqbolli rejasini tuzib, uning ustuvor yo'nalishlarini belgilab olish hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy qayta qurilishi yangi hayotiy muammolarni samarali va g'ayrioddiy hal etish qobiliyatiga ega bo'lgan ijodkor faol shaxsning shakllanishini talab etmoqda. SHu bilan bog'liq ravishda zamonaviy jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biri o'sib kelayotgan yosh avlodning ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishdan iborat.

Bu esa o'z navbatida barcha bilish jarayonlarini psixologik qonuniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim sohasini takomillashtirishni talab etadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tafakkuri ta'lim jarayonida juda katta o'zgarishlarga uchraydi. Mashhur psixolog L.S.Vigotskiy to'g'ri ko'rsatib o'tganidek, idrok va xotira maktab ta'limi boshlanishi oldidan anchagina taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan bo'ladi, kichik maktab yoshidagi davrda esa intellekt (aql) jadal taraqqiy etadi[1]. Tafakkurning rivojlanishi idrok va xotirani sifat jihatdan qayta o'zgarishga, ularni ixtiyoriy va boshqariladigan jarayonga aylanishga olib keladi. Vigotskiyning ko'rsatishicha, maktab yoshiga bola idrok va xotira funksiyasiga nisbatan kuchsiz intellekt funksiyasi bilan qadam qo'yadi. Biroq intellekt shunday rivojlanadiki, na xotira va na idrok bunday rivojlanishni o'z boshidan kechirmaydi. Bu yerda ta'lim mazmuni va

motivlarining stimullashtiruvchi roli, o'qituvchining ta'lim-tarbiya jarayoniini tashkil qiluvchilik roli xususan yaqqol ko'zga tashlanadi. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, o'quv jarayoni har xil yo'sinda tashkil qilinganda, ta'lim mazmuni o'zgartirilganda, o'qitishning turli metodikasiga qarab kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning tafakkuri nihoyatda xilma-xil xarakteristikaga ega bo'lishi mumkin.

Bola xususan 7 - 8 yoshlik davrida konkret narsa va hodisalarning ko'rgazmali xususiyatlari va sifatlariga asoslanib, odatda konkret kategoriyalar bilan fikr yuritadi. Ayrim izohlar bilan mashhur shveysariyalik psixolog J. Piajening 7-10 yoshdagi o'quvchilar asosan konkret operatsiyalar bosqichida turadilar. Ana shu bosqichda bevosita, tajribadan olingan xususiyatlar sistemalashtirilishi mumkin, degan fikrlariga qo'shilish mumkin. Ammo, o'ylaymizki, kichik maktab yoshi davrining oxiriga kelib, to'g'ri tashkil qilingan ta'lim jarayonida o'quvchilar keyingi bosqichga, ya'ni umumlashtirish va abstraktsiyalashtirish qobiliyati taraqqiyotining ma'lum darajasi bilan bog'liq bo'lgan formal operatsiyalar bosqichiga o'tishga qobildirlar. IV sinflarning yangi programmaları ana shunga mo'ljallangan. IV sinf programmasida o'quvchilarning yangi material bilan tanishib, mustaqil mulohaza yuritishlari va xulosa chiqarishlari, faktlarni solishtirib ko'rishlari, taqqoslashlari va analiz qilishlari, juz'iy hamda umumiy topishlari, oddiy qonuniyatlarni belgilashlari ko'zda tutilgan.

SHunday qilib, bola maktabda o'qiy boshlar ekan, konkret tafakkurga ega bo'la boradi. Ta'lim ta'siri bilan hodisalarni tashqi tomondan bilishdan asta-sekin ularning mohiyatini bilishga, muhim xususiyat va belgilarni tafakkurda aks ettirishga o'tiladi. Bu esa dastlabki umumlashtirish, birinchi xulosa chiqarish, dastlabki solishtirishlarni o'tkazish va sodda xulosalar chiqarish imkonini beradi. Ana shu asosda bolada sekin-astalik bilan tushunchalar tarkib topa boshlaydi. Bu tushunchalarni biz L.S.Vigotskiydan keyin (bolada maqsadga muvofiq ta'limdan tashqari uning tajribasi asosida yuzaga kelgan hayotiy tushunchalardan farq qilib) ilmiy tushunchalar deb ataymiz. Bolada ilmiy tushunchani tarkib toptirish uchun o'quvchini narsalarning belgilariga differensiyali yondashishga o'rgatish lozim. O'quvchiga narsalarning muhim belgilari borligini, ana shu muhim belgilarimiz narsalarni biron tushunchalar turkumiga kiritib bo'lmasligini ravshan ko'rsatishi kerak. Bu muhim belgilarni hamma vaqt ham osonlik bilan ko'rib va ajratib bo'lmaydi. Shuning bilan birga maktab o'quvchisi shuni ham tushunishi kerakki, mazkur tushuncha uchun muhim bo'lmagan belgilar ham bo'ladi. Bu belgilar narsalarning individual xususiyatlarini xarakterlab beradi, ba'zan juda ko'zga tashlanib turadi va ta'sir etuvchan bo'ladi.

Narsalarning belgilarini differensasiya qilish va muhimlarini ajratishga birdaniga o'rganib bo'lmaydi. Axir kichik maktab yoshidagi o'quvchilar birinchi navbatda narsalarning tashqi belgilarini idrok qiladilar. Xuddi ana shu tashqi belgilar muhim bo'lmasliklari mumkin. Tushunchalarning tarkib topishi jarayonida kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tomonidan tez-tez yo'l qo'yiladigan xatolar, ya'ni belgilarning

o'rnini almashtirib yuborish, muhim bo'lmagan belgilar asosida yoki muhim va muhim bo'lmagan belgilarni qator qo'yish asosida noto'g'ri umumlashtirish ham xuddi ana shu sababdan kelib chiqadi.

Kichik maktab yoshdagi bolalarning mashg'ulotlar jarayonida axborotlarni qabul qilishi bilish jarayonlarini rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Mashg'ulotlar jarayonida beriladigan axborotlar ham boshqa axborotlar singari vaziyatga qarab qabul qilinadi, shuning uchun axborotlarni o'zlashtirishdagi individual farqlar, extiyojlar, topshiriqlar va bolalarning maqsadlari mos bo'lmasligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bundan ko'rinib turibdiki, kichik maktab yoshdagi bolalarning axborotlarni qabul qilishlari bir xil bo'lmasada, ularning bilish faoliyatlari o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Rus psixologlarining tadqiqotlarida kichik maktab yoshdagi bolalarda qabul qilishning ikki turi; analitik va sintetik turlari ajratilgan. Analitik turda diqqat e'tibor alohida mayda - chuydalarga qaratiladi. Sintetik turda umumiy yaxlit holda qabul qilinadi. Ikkala turni bir-biriga qarama - qarshi qo'yish psixologiyada hozirgacha saqlanib keldi. Ammo turli yo'nalish vakillari buni shunday ta'riflaydilar. Differensial psixologiya uchun perseptiv usullarni farqlash muhimdir, chunki bu barcha bolalarda bir xil emas. Bu turdagi individual xususiyatlar bolada umrbod o'zgarimas bo'lib qolmaydi, ular ontogenez jarayonida rivojlanadi, nafaqat rivojlanish jarayonida balki pedagogik mashqlar, pedagogik ta'sirlar orqali o'zgarib boradi.

Kichik maktab yoshdagi bolalarda mashg'ulotlar jarayonida namoyon bo'ladigan tafakkurga xos bo'lgan uslubni o'rganish maqsadida A.A. Alekseeva va L.A. Gromovalar tomonidan ishlab chiqilgan tafakkur uslubini aniqlash so'rovnomasi o'tkazilganda, bolalarning 8,7 % sintezatorlik, 8,7 % idealistiklik, 8,7 % pragmatiklik, 56,5 % analitiklik, 17,4 % da realistlik uslubining ustunligi aniqlandi. Bolalarning axborotlarni qabul qilishlari bilan tafakkur uslublari o'rtasidagi korelyatsion koeffitsenti Pirson formulasi orqali o'rganilganda, analitiklik uslubi bilan bilish jarayonlarini rivojlanish ko'rsatkichlari o'rtasida ijobiy aloqalar borligi aniqlangan.

Xulosa qilib aytganda kichik maktab yoshida intellektning bevosita o'sishi jadal, bolalar ilmga chanqoq, qiziqishlari yuqori bo'ladi, Ularning tafakkuryi yanada rivojlantirish uchun bu yoshdagi bolalarni ota-onasi bilan ko'proq vaqtini o'tkazishi va turli joylarga sayr qilishlarini zarur deb hisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. F.I. Xaydarova, N.I. Xalilova "Umumiy psixologiya" Toshkent: "Innovatsiya-ziyo",2021
2. E. G'. G'oziyev "Ontogenez psixologiyasi", Toshkent: "Nif Msh",2020
3. Z. T. Nishanova, N. G. Kamilova, D. U. Abdullayeva, M. X. Xolnazarova "Rivojlanish psixologiyasi.Pedagogik psixologiya" Toshkent-2018